

УДК 372.881.111.1

Галина Деркач

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБОРУ ЛЕКСИЧНОГО МІНІМУМУ ДЛЯ АКТИВНОГО І ПАСИВНОГО СЛОВНИКА СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті порушено проблему поповнення активного і пасивного вокабулярів студентів, які вивчають англійську мову для спеціальних цілей (English for Specific Purposes). Окреслено основні принципи відбору лексичного мінімуму, проаналізовано доцільність їхнього одночасного застосування в процесі збагачення лексичного запасу, доведено, що семантичний принцип та тематична відповідність є основними способами відбору як активного так і пасивного лексичного мінімуму для студентів факультетів фізичного виховання

Ключові слова: активний вокабуляр, пасивний вокабуляр, лексичний мінімум, англійська мова для спеціальних цілей (ESP), спорт.

Володіння будь-якою іноземною мовою пов'язане з певними лексичними навичками, в основі формування яких лежить поповнення словникового запасу. «Лексичні мовленнєві навички – це навички інтуїтивно-правильного утворення, вживання і розуміння іншомовної лексики на основі мовленнєвих лексичних зв'язків між слухо-мовленнєво-моторною і графічною формами слова і його значенням, а також зв'язків між словами іноземної мови» [1, с. 84]. Проблема відбору слів для активного і пасивного вокабулярів є досить актуальною, оскільки вміння оперувати лексикою іноземною мови на належному рівні багато в чому визначає рівень іншомовної компетенції взагалі. Відбір лексичних мінімумів, визначення кількості лексичних одиниць (ЛО) та їх належність до активного або пасивного мінімуму проводять укладачі навчальних програм та автори підручників. Лише з допомогою ефективних методичних засобів можна досягти успіхів у формуванні професійної мовленнєвої компетенції студентів ESP, а у нашому випадку студентів факультетів фізичного виховання, а відтак, у майбутньому, отримати конкурентоздатних фахівців у галузі спорту.

На сьогодні розроблені загальні принципи формування лексичної компетенції та загальні положення викладання англійської мови для спеціальних цілей. Цю проблему широко висвітлювали у своїх працях провідні науковці-методисти І. М. Берман, В. А. Бухбіндер, М. Я. Дем'яненко, Ю. О. Жлуктенко, Л. С. Панова, М. В. Ляховицький, Г. В. Рогова. Питанню потенційного словника і його базових складових присвятили свої дослідження А. Н. Шапкіна, В. Д. Семиряк, С. Ф. Шатілов, В. Ю. Гнат-

кевич, Ю. І. Пассов визначили загальні принципи організації процесу навчання лексики. Труднощі мовної здогадки досліджували А. Д. Кли-матенко, А. А. Миролубов. Фундаментальні праці з викладання англій-ської мови розробили Т. Хатчінсон, А. Волтерз, Дж. Свейлз та Г. Від-довсон. Достатньо уваги приділяється особливостям критеріїв відбору лексичного мінімуму для учнів різних класів середньої школи. Натомість, проблема поповнення фахового активного і пасивного лексичного словників студентів вишіввисвітлена спорадично, а методика формування лексичної компетенції, що базується на підході ESP потребує ширшого дослідження.

Метою статті є розкриття суті активного, пасивного та потенційного вокабулярів; висвітлення особливостей основних критеріїв відбору лексичних одиниць та встановлення доцільності їх використання для успішного формування активного і пасивного словника у студентів, які навчаються за напрямками підготовки «Фізична культура», «Спорт» та «Здоров'я людини»¹.

Науковці-методисти (І. М. Берман, В. А. Бухбіндер) виділяють два принципи відбору лексичного мінімуму: *інтуїтивний* та *статистичний* (принцип частотності). Кожен з них має свої плюси та мінуси. І. В. Рахманов пропонує багатовекторний підхід до відбору нових лексичних одиниць та ділить усі критерії відбору лексики на **основні** (*семантичну цінність слова* – тобто висловлювання за допомогою лексичних одиниць важливих понять з різних сфер людської діяльності, включаючи ті, які представлені в конкретному підручнику; *сполучуваність слова з іншими лексемами та стилістичну необмеженість* (перевага не надається жодному зі стилів мовлення)) і **допоміжні** (*багатозначність* – здатність слів виконувати «конструктивну функцію в реченні»; *частотність та словотворчий потенціал*) [2, с. 167]. На таких важливих критеріях, як *регулярність вживання лексеми та рівні труднощі її засвоєння* наголошує Л. І. Морська [3, с. 70]. М. Я. Дем'яненко переко-наний, що при відборі нових слів для вивчення слід відштовхуватися ще й від *багатозначності слова, його «зразковості», чи здатності служити структурним зразком при створенні інших слів, відповідності навчальному процесу* [4, с. 201].

Перед тим, як проаналізувати основні критерії та підходи до відбору лексичного мінімуму для студентів-спортсменів, необхідно дати визна-чення активному та пасивному словниковим запасам. До активного вокабуляру відносять слова, необхідні для продуктивного «вираження думок в усному мовленні та на письмі» [4, с. 200]. Пасивний словник складається зі слів, які слугують для рецепції зорової та слухової інформації, тобто при аудіюванні та читанні. Чітких меж між активним та

---

¹ Напрями підготовки бакалаврів факультету фізичного виховання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

пасивним словниками немає, а об'єм кожного постійно змінюється: лексична одиниця (слова, словосполучення та кліше) може перейти з активного словника до пасивного, якщо нею часто не користуватися і навпаки.

Активний вокабуляр формується в результаті ретельного опрацювання нового матеріалу та використовується в усному мовленні. Він є, порівняно з пасивним, обмеженим. Джерелом активного словникового запасу студентів слугують усні діалоги та монологи зі спеціальності – подача слухового образу через аудіювання, з подальшим переходом до артикуляції, читання та письма.

Джерелами пасивного словника є друковані тексти (фахова, наукова та публіцистична література), а також аудіо та відео інформація. Викладач може запропонувати студентам записи інтерв'ю з відомими спортсменами та тренерами англійською мовою, англійські коментарі спортивних змагань, правила спортивних ігор тощо. Пасивний лексичний запас зазвичай більший, аніж активний. Приміром, під час слухання нового тексту чи читання студент зустрічає набагато більше слів, ніж він може вжити в говорінні чи письмі. Проте, з власного досвіду, він може здогадатися значення тієї чи іншої ЛО. Незнайомі слова, які студенти зустрічають при читанні тексту, умовно ділять на дві групи: ті, які він намагається пропустити повз, оскільки не знає їх значення, або звертається до словника, та слова, значення яких можна здогадатися з контексту і тому саме вони сприяють розширенню лексичного (потенційного) словника.

В основі формування потенційного лексичного запасу лежить реальний або наявний вокабуляр студента, утворений активним і пасивним словниками. До потенційного словника зараховують інтернаціоналізми – це лексичні одиниці, що мають структурно-семантичну спільність у більшості мов: *sport* – спорт, *football* – футбол, *tennis* – теніс тощо; слова, подібні за звучанням чи графічним оформленням до слів рідної мови (*music* – музика, *gymnastics* – гімнастика, *goal* – гол); складні та похідні слова, які складаються з відомих учням компонентів (*compete* – *competition*, *sports* – *sportsman*), конвертовані слова (*export* – *to export*); нові значення багатозначних слів (*go*, *take*), а також слова, значення яких можна здогадатися за допомогою словотворчих елементів чи за контекстом. Важливим є те, що потенційний вокабуляр формується завдяки самостійній семантизації студентами ще не вивченої лексики під час читання, в основі якої лежить лексична здогадка. Під семантизацією розуміємо процес розкриття значення іншомовних слів та їхнє запам'ятовування. Щодо розуміння англійських слів, які мають схоже звучання зі словами рідної мови, то тут важливо пам'ятати про інтернаціональні слова, значення яких у рідній та англійській мові різні, наприклад: *velvet* – оксамит, *magazine* – журнал, *complexion* – колір шкіри обличчя, *conductor* –

диригент тощо. Методисти наголошують на трьох групах підказок лексичної здогадки: внутрішньомовна (витікає із співвіднесення слова з певною граматичною категорією, визначенням його функції у реченні); міжмовна (стосуються здебільшого запозичених слів, інтернаціоналізмів) та позамовна (впливає із знань та досвіду про факти та явища, описані в тексті та допомагає зрозумінню значення незнайомих слів) [5, с. 97].

Отже, зважаючи на вищесказане, можемо окреслити основні принципи відбору активного вокабуляру та визначити доцільність застосувати їх усіх для збагачення лексичного запасу майбутніх спортсменів.

1. Принцип стилістичної необмеженості для студентів, що вивчають англійську мову для спеціальних цілей, є не надто важливим, оскільки вони вивчають ту фахову лексику, яка їм найбільше потрібна, навіть, якщо весь запас необхідних лексичних одиниць належить до наукового чи публіцистичного стилів. Винятком можуть бути слова, що вживаються в розмовному стилі.

2. Принцип сполучуваності слів. У нашому випадку не відіграє особливого значення, оскільки студенти факультету фізичного виховання, перш за все, вивчають не стільки лексику загального вжитку, як, власне, професійно орієнтовану.

3. Принцип частотності. Безперечно, важливо враховувати частотність вживання фахової лексики, її повторюваність у потрібних студентам контекстах.

4. Принцип багатозначності лексем не можна вважати вагомим критерієм, позаяк вивчення спортивної термінології передбачає ознайомлення із конкретними значеннями, а не семантичним потенціалом слова загалом.

5. Принцип виключення синонімів. Вважаємо відбір до активного вокабуляру найуживанішого слова із синонімічного ряду важливим.

6. Здатність слів (особливо службових частин мови) виконувати конструктивну функцію в реченні можна розглядати як допоміжний критерій, адже студенти повинні розуміти, як функціонують у реченні сполучники, прийменники тощо.

7. Словотворчий потенціал лексем також не може бути основним принципом відбору лексичного мінімуму, однак, на наш погляд, його не можна ігнорувати повністю, адже саме вміння простежити утворення чи побудувати лексичний дериват є потужним засобом здогадки, а, відтак, і збагачення пасивного словника студентів.

Отже, семантичний принцип та тематична відповідність, на нашу думку, є основними принципами відбору як активного так і пасивного лексичного мінімуму для студентів факультетів фізичного виховання.

Оскільки пасивний словник є «розширеною версією» активного, зосередимося спочатку на останньому. Для студентів напрямів «Фізична

культура», «Спорт», «Здоров'я людини» важливо вільно оперувати спортивними поняттями по-англійськи, тому до активного мінімуму слід включити назви усіх видів літнього та зимового спорту та ігор: *track-and-field events (jumping, throwing, running), ball games (football, volleyball, basketball, tennis, badminton, cricket, baseball, rugby, handball etc), weight lifting and combat sports (wrestling, judo, karate, boxing), water sports (swimming, diving, water polo, rowing and canoeing, sailing, yachting, motorboats, water skiing etc), cycle racing and motorsports* і т.д., спортивного спорядження, тренажерів, снарядів та їх частин (*tennis racket, parallel bars, rings, pommel horse, horizontal bar, climbing rope, balance beam, starting block, pedal, hoop, netting, fencing mask etc*), одягу та аксесуарів (*headgear, goggles, skistick, sneakers etc*), змагань різних категорій, правил командних ігор, спортивних інструкцій та команд, назв спортивних рухів (*free exercises, hand stand, seat on heels, split, fore armstand, arch, kinds of grasps: overgrasp, undergrasp, crossgrasp etc*) тощо. Також сюди слід зарахувати лексику, що стосується проведення тренувань, змагань, суддівства (*linesman, coach, red/yellow card, referee, scoreboard, umpire, instructor etc*). Варто також ознайомити студентів з лексемами, що пов'язані зі здоровим способом життя, будовою тіла (назви частин тіла, внутрішніх органів) та видами травмувань. Оскільки напрям «Здоров'я людини» пов'язаний із фізичною реабілітацією та охороною здоров'я, вважаємо за доцільне додати до активного словникового мінімуму ті лексеми та «мовленнєві штампи», які зазвичай застосовуються медичними працівниками. Студенти повинні вміти описати проблему, проінструктувати пацієнтів щодо подальших дій до консультації лікаря тощо.

До цього списку слід ввести лексику, яка потрібна майбутнім чемпіонам, адже спорт пов'язаний із участю в міжнародних змаганнях різного рівня. Студенти повинні знати розмовні кліше, лексичні звороти та типові фрази ввічливості, які допоможуть їм в готелі, в місті, в ресторані, в магазині і т.п., а також у веденні телефонної розмови.

Спеціалісти, у свою чергу, зобов'язані володіти ще більш специфічною лексикою, яка залежить від виду спорту, яким займається студент, а саме спортивними термінами (футбольними, боксерськими, гімнастичними, легкоатлетичними, важкоатлетичними і т.д.).

Як бачимо, принципи відбору активного та пасивного мінімумів для студентів факультету фізичного виховання не зовсім співпадають із загальними принципами, якими керуються при вивченні англійської для загального вжитку (General English). Програма курсів ESP із засвоєння лексики повинна підпорядковуватися конкретним потребам та професійним вимогам студентів, тож за основу вважаємо за потрібне брати лише критерії семантичної цінності, тематичної відповідності та частотності вживання лексем у сфері фізичної культури та спорту. Саме на ці аспекти потрібно зважати у подальших дослідженнях проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шатилов С. Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе / С. Ф. Шатилов. – М. : Просвещение, 1986. – 222 с.
2. Основы методики преподавания иностранных языков / Берман И. М., Бухбиндер В. А., Штраусс Вольфганг и др. ; под. ред. В. А. Бухбиндера, д-ра пед. наук, проф., В. Штрасса, д-ра наук, проф. К. : Издательство при Киевском государственном университете издательского объединения «Вища школа», 1986.
3. Методика навчання англійської мови : збірник інформаційно-методичних матеріалів для вчителів англійської мови-слухачів курсів підвищення кваліфікації / упорядники: Скалій Л. І., Уруська Л. В. – Тернопіль : Астон, 2004.
4. Демьяненко М. Я. Основы общей методики обучения иностранным языкам: теоретический курс / Демьяненко М. Я., Лазаренко К. А., Кислая С. В. ; под общей редакцией Демьяненко М. Я. – К. : Вища школа, 1976.
5. Рогова Г. В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г. В. Рогова, Ф. М. Рабинович, Т. Е. Сахарова. – М. : Просвещение, 1991.
6. Друзь Г. О. Раціоналізація процесу засвоєння іншомовної лексики / Г. О. Друзь // Рідна школа. – 2002. – № 1. – С. 61–65.
7. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
8. Скляренко Н. К. Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь / Н. К. Скляренко // Іноземні мови. – 1999. – № 3. – С. 3–7.